

ТРИ КОНЦЕПТА СРЕЋЕ: ОД АНТИЧКЕ ГРЧКЕ ДО НОВОГ ВЕКА САВРЕМЕНИХ НАУКА¹

Кључне ријечи

Срећа; филозофија
среће; показатељи среће;
економска корисност

Аутори

Др Андреј А. Семенов је
доцент на Филозофском
факултету Универзитета у
Приштини са привременим
седиштем у Косовској
Митровици, Србија

Др Зоран Д. Недељковић
је ванредни професор на
Филозофском факултету
Универзитета у
Приштини са привременим
седиштем у Косовској
Митровици, Србија.

Кореспонденција

andrej.semenov@pr.ac.rs
zoran.nedeljkovic@pr.ac.rs

Област

Социологија благостања

DOI

10.5937/politeia0-48389

Датум пријема чланка

23.10.2023

Датум коначног

прихватања чланка

за објављивање

02.12.2023

Резиме

Овај рад пружа мултидисциплинарни преглед концепта среће из различитих перспектива: филозофске, психолошке, и економске. Почевши од античке Грчке, где се срећа сматрала непредвидивом силом, развој концепта среће био је свеприсутан. Филозофи попут Сократа и Аристотела приметили су да појединац може утицати на своју срећу постављајући темеље за размишљање о томе како може утицати на њу. Овај концептуални помак омогућио је раздвајање спољашњих и унутрашњих фактора среће. Спољашња срећа или, како је Августин Хипонски назива божанска а Тома Аквински савршена, зависи искључиво од више силе и њен резултат остаје ван домаћаја појединца. Са друге стране, унутрашња (Августин) или несавршена срећа (Тома Аквински) оставља могућност да човек својим деловањем утиче на сопствену срећу. Кључна промена дошла је током периода реформације, када је потрага за срећом на овом свету постала доминантна идеја. Затим, у савременом добу, утилитаризам је преузео концепт унутрашње среће и поставио је као коначни циљ. Појединац је позван да служи сувереном господару задовољства и да бира оно што је корисно за њега. Ова теорија има импликације за психологију која се труди да идентификује унутрашње показатеље среће, као и за економију која верује да је корисност кључна за постизање среће. Да ли су разлике у њиховим приступима питање семантике, различитих претпоставки, или ће даља сарадња допринети свеобухватнијем разумевању среће појединца, остаје да се види.

¹ „Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-66/2024-03/200184).”

УВОД

Срећа је један од оних појмова о којима сви знамо све, барем до тренутка када се суочимо са питањем „шта је то срећа”? Једном кад се суочимо са таквим питањем, сама расправа почиње и завршава се личном упитаношћу. Између личног почетка и још интимнијег краја ипак је могуће разазнати контуре објективног. Управо тај међупростор тема је овог рада. Али чак и такво путовање, без почетка и краја, од нас захтева да напустимо удобност наших научних дисциплина и потражимо уточиште у суседним академским областима. Кроз анализу различитих филозофских, психолошких, економских, па делимично и социолошких перспектива, овај рад има за циљ да разоткрије сложене путеве среће, истражи еволуцију овог појма и размотри како различите дисциплине доприносе разумевању овог универзалног циља.

РАЗДВАЈАЊЕ ПРИНЦИПА: ФИЛОЗОФИЈА

Грчка реч *eudaimon*, придев од речи еудамонија (*eûdaiçonia*), састоји од речи *eu* – добар, и речи *daimon* која значи дух, што имплицира да садржи појам Тихе (*Túχη, Túkḗ*). Како Дарин Мекман (*Darrin McMahon*) примећује, еудамонија је догађај који се појављује без наше контроле јер „било је лакше и далеко разборитије претпоставити најгоре и надати се најбољем, препуштајући срећу другима” (*McMahon, 2006: 19*). До промене тумачења долази тек код Сократа. Он је веровао да човек делимично може утицати на еудамонију својим понашањем које се обликује у процесу васпитавања.¹ То је довело

до раздвајања нормативног и позитивног принципа среће:

Рационално је захтевати да за сваког човека његова сопствена (највећа) срећа буде одлучујући фактор за све његове поступке.

Свака особа тежи (и покушава да делује на основу) сопствене (највеће) среће као одлучујућег разлога за све своје поступке. (Bobonich, 2011: 296)

Први принцип је нормативне природе и говори „шта треба радити”, не имплицирајући да је то што људска бића и раде. Са друге стране, други принцип је дескриптивног карактера и описује шта човек, заправо, ради. Међутим, ово раздвајање означава само могућност да човек утиче на еудамонију, али не и њену независност од Тихе. Чак и Аристотел, који је веровао да је срећа достижна кроз упражњавање врлине (Ђурић, 1968: 411), признаје да природна предиспозиција „не зависи од нас, [већ] постоји неким божанским утицајем у онима који су истински срећни” (*Aristotel, 1970: 1179b, 6*). Другим речима, Тихе додељује почетну позицију сваком појединцу (нема активног деловања), где он у „раду душе према њеној врлини” (*Aristotel, 1970: 1098a, 15*) има прилику да поправи сопствену ситуацију активним деловањем, а да ипак на самом крају о исходу одлучују силе које су изван утицаја појединца.

Овакав, претежно спољашњи, поглед на срећу био је доминантан вековима. Па је тако Августин Хипонски учио Римљане да је световна потрага за срећом осуђена на пропаст (*McMahon, 2006: 102*). За Августина Хипонског „права срећа је ‘божји дар’, који се дели само након смрти и

¹ Нарочито самоваспитања, или старања о себи, *epimeleia heautou*, о чему је Фуко (*Foucault*) подробно говорио у својим предавањима (Фуко, 2003: 20).

само неколицини изабраних” (McMahon, 2006: 105). Премда Аристотел и Августин Хипонски деле идеју да срећа у коначници зависи од спољних чинилаца, Аристотел је веровао да је срећа достижна и у овоземаљском свету, док је код Августина Хипонског срећа могућа само након завршетка земаљског живота. Поред Августина Хипонског, још један хришћански мислилац незаобилазан је када говоримо о срећи - Тома Аквински. Тома Аквински, иако као и претходници не раскида везу између спољног чиниоца и среће, преузима Аристотелову идеју о (несавршеној) срећи у овом свету. За њега постоје савршена и несавршена срећа. Несавршена срећа могућа је у овом свету кроз „теолошке врлине” као што су милосрђе, нада, и вера. Са друге стране, савршена срећа, која означава одсуство зла, има места само у оностраним свету.

Дакле, у старој Грчкој и током средњег века за срећу се везују спољне детерминанте, богови, а касније Бог. Човеку се додељују одређене особине од којих зависи срећа, од њега се очекује да уради све што је у његовој моћи путем упражњавања врлина, али о исходу среће у његовом животу одлучује спољни фактор. Док је Августин Хипонски веровао да срећа долази тек након смрти, и то само као Божји дар, Аристотел и Тома Аквински такође верују да је савршена срећа остављена за онострани свет, међутим, несавршена срећа могућа је и на овом свету уколико спољни чинилац додели човеку повољну почетну позицију и човек испуни услове кроз упражњавање врлине.

Затим, у периоду реформације долази до заокрета од трансцендентних ка овозе-

маљским факторима. Тако, Жан Калвин (Jean Calvin) и Мартин Лутер (Martin Luther) одбацују питања „како водити добар живот” (стари Грци) - „како примити дар спасења” (хришћански мислиоци), и фокус стављају на то „како човек може бити срећан на овоме свету”.² Овако постављено питање, не само да прихвата могућност среће у овом свету, већ подразумева да је она неопходна за вечно спасење. Другим речима, упражњавање врлине уступа место потрази за срећом (pursuit of happiness)³ Захваљујући Томасу Џеферсону (Thomas Jefferson), који је био упознат са делима Џона Лока (John Locke), потрага за срећом налази своје место чак у и Америчкој декларацији независности. Међутим, потрага за срећом не подразумева ослобађање од спољног фактора, или потпуну срећу на овом свету. Како је Лок приметио: „ми смо ретко спокојни, довољно слободни од наших природних или усвојених жеља [...] и никада нећемо бити потпуно ослобођени од њих” (Locke, 1999: 245-6).

Важно је нагласити да реформатори Лок и очеви оснивачи Сједињених Држава, нису сасвим одбацили спољашњи поглед на срећу, али поплочали су пут утилитаризму. С пенетрацијом утилитаризма, европска политичко-филозофска, али пре свега научна мисао добија нови оквир погледа на срећу. Како Џереми Бентам (Jeremy Bentham), оснивач утилитаризма, примећује:

Природа је ставила човечанство под управу два суверена господара, бол и задовољство. На њима је само да укажу шта треба да радимо, као и да одреде шта ћемо

2 Идеја је да се економски успех на овом свету тумачи као знак вечног спасења.

3 Једва треба споменути да је потрага за срећом искривљена капиталистичким начином живота и да она данас често представља само акумулацију материјалног богатства.

радити. С једне стране, стандард исправног и погрешног, с друге стране, ланац узрока и последица причвршћени су за њихов трон. Они управљају нама у свему што радимо, у свему што говоримо, у свему што мислимо (Bentham, 2008: 14)

У истом духу пише и Џон Стјуард Мил (John Stuart Mill) како принцип највеће среће подразумева:

да су акције исправне сразмерно томе што имају тенденцију да промовишу срећу, погрешне јер имају тенденцију да произведу обрнуто од среће. Под срећом се подразумева задовољство, а одсуство бола; несрећом, болом и лишеношћу задовољства (Mill, 2008:9).

Утилитаристичко разумевање појма срећа има неколико импликација. Прво, раскидање везе са спољашњим чиниоцем, тј. да ли ће човек бити срећан или не – зависи искључиво од њега. Друго, срећа се изједначава са задовољством. Треће, срећа (задовољство) је једина ствар која има унутрашњу вредност. Четврто, поступци или деловања која повећавају срећу су исправна, док су она која је умањују погрешна. Дакле, човек више нема потребу да размишља о спољним чиниоцима, нити о томе да ли је нешто исправно или морално, већ само треба да тежи повећању сопствене среће.

На крилима ове утилитаристичке моралне поставке науку данас готово искључиво занима само једно питање – „како увећати сопствену срећу“? Да би се одговорило на ово питање потребно је „измерити“ срећу.

МЕРЕЊЕ СРЕЋЕ И ЊЕНИ ПОКАЗАТЕЉИ: ПСИХОЛОГИЈА

Иако сама дефиниција појма среће остаје предмет спора, постоји сагласност око концептуализације појма који наглашава субјективну природу среће, тј. човек је сам судија сопствене среће. Субјективно благостање (well-being) односи се на индивидуалну самопроцену сопствене среће и обухвата емоционална искуства појединца и перцепције његових животних околност, укључујући позитивне и негативне догађаје, сврху, смисао, и само опште задовољство животом.

За мерење субјективног благостања користе се различите скале. Скала субјективне среће (Subjective Happiness Scale) састоји се од четири ставке које мере глобалну субјективну срећу, где испитаници изражавају степен слагања (или неслагања) на скали од 7 поена (Lyubomirsky & Lepper, 1999). Док скала субјективне среће ставља акценат искључиво на субјективном доживљају среће, постоје и скале које се фокусирају на афективне и когнитивне компоненте среће. Тако, скала задовољства животом (Satisfaction With Life Scale) процењује когнитивне судове о задовољству у животу тако што испитаници изражавају своје слагање са пет изјава као што је „задовољан сам својим животом“ на скали од 7 поена (Pavot & Diener, 1993). Важно је споменути и ПАНАС скалу (The Positive and Negative Affect Schedule) која, поред позитивне, процењује и негативне компоненте субјективног благостања. ПАНАС скала састоји се од 10 ставки за мерење позитивног афекта, као што су „заинтересовано“, „узбуђено“ и „ентузијастично“, и 10 ставки које мере негативне афекте, као што су „раздражљив“, „узнемирен“ и „нервозан“ (Watson & Clark,

1988).⁴

Премда скале за срећу трпе одређе- на ограничења као што су пристраст- ност самопроцењивања, културолошке разлике, временска варијабилност, ипак постоји шири консензус о вредностима самопроцењивања субјективних мера благостања.⁵ За нашу дискусију, свакако најважнија последица су детерминанте среће. Најчешће три групе детерминанта јесу почетна позиција (генетика), живот- ни услови, и фактори који су под пуном контролом човека.

Несумњиво да генетика игра изузетно важну улогу у одређивању нивоа среће појединца. Генетика као главни фак- тор среће уско је повезана са хипотезом хедонистичке адаптације (the „hedonic treadmill” hypothesis):

Природа [прилагођавања] осуђује људе да живе на хедонистичкој траци за трчање, да траже нове нивое стимулације само да би одржали старе нивое субјектив- ног задовољства, да никада не постигну било какву трајну срећу или задовољство (Brickman & Campbell, 1971: 289; quoted from Byrnes & Strohmingier, 2005: 2).

Ликен и Телеген су у студији која прати близанце дошли до закључка да је пријављено стање идентичног близанца далеко бољи показатељ самопроцењене среће него животна достигнућа, обра- зовање, приход, или економски статус (Lykken & Telegen, 1991: 189-190). У при- лог хедонистичкој адаптацији говори и истраживање које анализира ниво среће

код добитника лутрије и жртава несрећа: док су добитници лутрије у почетку били срећнији од контролних група, њихов ниво среће вратио се на почетну вредност након кратког периода. Такође, жртве несрећа су у почетку биле мање срећне од контролних група, али, као и код добит- ника на лутрији, нивои њихове среће су се временом вратили на почетну линију (Brickman, Cvateš, & Janoff-Bulman, 1978).

Неке новије студије, међутим, показују да теза хедонистичке адаптације не одго- вара емпиријским налазима у потпуности. Тако, Лукас и колеге дошли су до закључка да дугорочна незапосленост може променити просечан ниво среће код испитани- ка (Lucas, Clark, Georgellis, & Diener, 2004). Слично, једна студија показује да брак може променити просечан ниво среће (Lucas, Clark, Georgellis, & Diener, 2003). Наравно, ове студије представљају изазов за проponente хедонистичке адаптације, међутим, оне не одбацују улогу генетике, већ фактору генетике додају још један слој – карактеристике личности. Иако постоје многи аспекти личности који могу бити повезани са срећом, екстрвертност и неуротичност јесу две карактеристике где постоји шири консензус: особе са високим степеном екстраверзије имају тенденцију да доживљавају више позитивних емоција од оних са ниским нивоом екстраверзије, али не постоји значајнија веза између екстраверзије и других аспеката благо- стања (Sheldon & Lyubomirsky, 2019), док је неуротицизам био позитивно повезан са негативним расположењем (Rusting & Larsen, 1997).

4 Ваља нагласити како овај параграф има за циљ да упозна читаоца са потребним скалама за разуме- вање индикатора које разматрамо у даљем тексту, и да три споменуте скале свакако не чине исцрпну листу скала за мерење среће.

5 Резултати показују слагање са извештајима о благостању пријатеља и супружника: сећања на задо- вољавајућа искуства у животу, уочено насмејано понашање и већа активност у левом предњем делу мозга (Diener, Kesebir & Tov, 2009, p. 5)

Укратко, позитивна вест је да готово извесно човек није на хедонистичкој траци за трчање, у вечитој потрази за задовољствима где генетика на крају има пресудну улогу. На другом крају ствари, генетика ипак игра важну улогу у достизању среће – Шелдон и Љубомирска тврде да она чини чак 50% варијације у срећи (Sheldon & Lyubomirsky, 2019). Позитивна нота у овој, не тако доброј вести, јесте да 10% зависи од животних услова и чак 40% од фактора који су под нашом пуном контролом. Дакле, и у случају да човек није добитник генетске лутрије, далеко од тога да је осуђен на вечни недостатак среће. Показатељи који играју кључну улогу јесу: старосно доба, интелигенција и образовање, религија, друштвено-културни услови, висина прихода, здравље, квалитет друштвеног живота, доколица, и поседовање циља и сврхе.

Владислав Татаркевич је у потрази са срећом дошао до закључка да је она привилегија младих (Tatarkiewicz, 1976). Док резултати показују да се позитивни фактори заиста смањују током периода живота, исти тренд важи и за негативне факторе (Charles, Reynolds, & Gatz, 2001). Другим речима, човек у младости снажније (или барем више вреднује) ужива у љубави, радости, ентузијастичном или еуфоричном расположењу, док човек зрелог доба води живот са мање страха, фрустрације, или осећаја кривице. Дакле, како позитивни и негативни фактори иду у супротном смеру, старосно доба готово да не игра никакву улогу када је у питању субјективна процена среће.

Свако од нас барем једном је чуо фразу

„незнање је блаженство”,⁶ којом саговорник жели, осим и да често истакне своју „супериорност”, казати да одсуство информација, знања, па чак и мањак интелигенције доносе срећу. Интелигенција, коју меримо IQ тестовима, нема апсолутно никакве корелације са субјективном проценом среће. Са друге стране, степен образовања има мали али позитиван допринос субјективног благостања код одраслих, негде око 1-3% (Witter, Okun, Stock, & Haring, 1984). Још један показатељ који има низак али позитиван допринос јесте религија. Док сама религиозност као показатељ доноси противречне резултате, учешће у верским службама, верска припадност, и молитва свакако доприносе субјективном благостању (Ferriss, 2002).

Још један показатељ који има не сасвим занемарљив утицај на срећу појединца јесу друштвено-културни услови. Док раније студије наглашавају економске факторе када су у питању разлике у субјективном благостању различитих култура (нпр. Diener & Diener, 1995), новија истраживања ипак показују да економски фактори чине мање од 10% разлике (Ye, Ng, & Lian, 2015).⁷ Економски фактор или економски статус остаје један од најистраживанијих али и најспорнијих показатеља благостања. У студији која је већ постала *locus classicus* Данијел Канеман и Ангус Дитон сугеришу да већи приход има тенденцију позитивно утицати на то како људи процењују своје опште задовољство животом или квалитет живота, међутим, постоји тачка након које не постоји никаква веза између прихода и емоционалног задовољства (Kahneman & Deaton, 2010).⁸ Премда

6 Ова фраза, заправо, потиче од реченице Томаса Греја (Thomas Grey) „[Где је незнање блаженство, глупо је бити мудар”.

7 Са економским развојем Кине и Југоисточне Азије није дошло до смањена разлика у процени субјективне среће.

8 Емоционално благостање стоји у корелацији са приходом само до годишњег прихода од 75.000 долара

је ово истраживање окупирао умове истраживача али и опште јавности, Метју Килинворд је у студији која је обухватала више од 33 хиљаде запослених показао да постоји позитивна корелација прихода и општег благостања (укључујући и емоционално задовољство) чак и након тачке од 75.000 долара (Killingsworth, 2021). Овакви опречни закључци довели су до, како сами аутори наглашавају, „супротстављене сарадње” (adversarial collaboration). Тако, Канеман и Килинворд, заједно са Барбаром Мелерс, признају како би њихове претходне студије дошле до исправних закључака да су своје резултате описали у термину несреће:

Овај праг прихода може представљати тачку иза које преостале беде нису ублажене високим приходима. Сломљено срце, жалост и клиничка депресија могу бити примери таквих невоља. (Killingsworth, Kahneman & Mellers, 2023, p.3).

Другим речима, док висина прихода стоји у позитивној корелацији са одређеним невољама, постоје и оне несреће које новац не може отклонити или барем ублажити. Такође, новац може „купити” додатну срећу већ срећним људима чак и преко границе коју су предложили Канеман и Дитон. На овој раскрсници, јасно је да новац не доприноси повећању субјективне среће у случају нарушеног здравља. Дакле, здравље није само један од фактора среће, већ и сам предуслов за њено постизање (Nordenfelt, 1993). Одређени аутори иду и корак даље тврдећи да срећа утиче не само на ментално већ и на физичко здравље (Kushlev & et.al, 2020). Наравно, тешко је готово немогуће распаковати двосмерни однос среће и здравља.

Још код два важна фактора стрелица узрочности може показивати оба смера. У првом реду, квалитет друштвеног живота показује високу позитивну корелацију у процени субјективне среће. Динер и Селигман су, у по њиховој процени узорком ограниченој студији, дошли до резултата да сви срећни људи имају изузетно квалитетан друштвени живот (Diener & Seligman, 2002). У дуго очекиваној студији која се ослања на вишедеценијска истраживања Харвардске студије о развоју одраслих Волдингер и Шулц потврђују ову тезу: њихова анализа показује да су управо дубоки и смислени односи најпоузданији показатељ дугорочне среће и благостања (Waldinger & Schulz, 2023). Као и код претходног фактора, и код односа среће и квалитета друштвеног живота није могуће утврдити шта долази прво. Тачно, квалитет друштвеног живота утиче на срећу индивидуе, али лако можемо замислити и да већ срећни појединци лакше успостављају друштвене односе због тенденције да буду отворенији, „друштвено осетљивији”, и поверљивији (Veenhoven, 1988, p.339-340).

Поред здравља и развијеног друштвеног живота, и брак као детерминанта поседује сличан двосмерни однос узрочности. Са једне стране, постоји консензус да је позитивна корелација између брака и среће појединца (нпр. White, 1992; Stack & Eshleman, 1998); па ипак, са друге стране, „срећни људи имају веће шансе да ступе и остану у браку” (Lucas & et. al, 2003, p.538). За разлику од брака, деца као показатељ субјективне процене среће долазе без двосмерне узрочности: „прворођена деца су важан извор среће у доби од 25 до 45 година” (Kohler, Behrman, & Skyttke, 2004, p.27). Међутим, иста студија показује да

(прилагођено инфлацији - 106.000 долара у 2023. години).

додатна деца смањују субјективну срећу жена, а немају никакав ефекат на мушкарца (Ibid., p.27).⁹

Коначно, ваља споменути и два апсолутно неоспорна фактора – доколица те циљеви и сврха. Позитивна корелација слободног времена¹⁰ и субјективне среће никако не представља изненађење јер је уско повезана са опуштањем / одсуством стреса, са породицом и пријатељима, аутономијом (могућношћу да индивидуа самостално доноси одлуке без спољашње контроле или притиска) итд. (Liu & Da, 2020). Такође, једва треба споменути да више слободног времена не повећава срећу појединца (Wang & Wong, 2011). Слично, циљеви и сврха, тј. напредак ка пријатним и умерено изазовним циљевима доносе повећање субјективне среће (Zhang et. al., 2018).

СРЕЋА ЈЕ КОРИСНА: ЕКОНОМИЈА

Претходни део нам помаже да скицирамо срећну особу. Укратко, она је средњих година (старосно доба не игра важну улогу), просечне/натпросечне интелигенције, високог образовања, учествује у верским службама, има двоструко већа примања од националног просека, ужива у мрежи друштвене потпоре (породица и пријатељи), има брачног партнера, једно дете, проводи слободно време бавећи се спортом и/или музиком, те коначно, њен професионални али и приватни живот

састоји се од умерено изазовних циљева. Међутим, чак је и нашу хероину могуће ухватити у тренуцима очајања: можда је тим за који навија изгубио то вече, или хаљина коју је одлучила да купи изгледа сасвим другачије него на веб-сајту, итд. Да ли нам је нешто промакло?

Иако нам је психологија у претходном делу понудила скицу срећног појединца, чини се да ипак недостаје важна компонента. Одговор долази са неочекиваног места – економије. Конвенционална мудрост гласи да појмови срећа и субјективно благостање припадају традицији психологије, док појам корисност (utility)¹¹ свету економије: „корисност је одраз избора људи; срећа је одраз осећања људи” (Kimball & Willis, 2023, p. 2). Оваква подела крајње је логична јер док психологију занима генерално благостање индивидуа, економија је заинтересована за понашање потрошача. Међутим, оштра подела лишава нас опште слике среће појединца.

Кимбал и Вилис (економисти) сматрају да су субјективно благостање и корисност две компоненте среће. Са једне стране, субјективно благостање је дугорочна срећа (baseline mood), док корисност представља краткорочну срећу (elation) (Kimball & Willis, 2023). Премда већина студија у економији везаних за истраживање среће ставља акценат на краткорочну срећу, повећава се интересовање и за дугорочну срећу. Резултати сугеришу да потрошачи за изградњу дугорочне среће

9 Док ова студија прати генерално правило, ствари су далеко комплексније: нпр. старосно доба родитеља утиче на степен среће код другорођеног детета (код старијих родитеља остаје готово једнак као код првог детета). Такође је занимљива и разлика у субјективној срећи мушкарца и жена у вези са децом и њиховим добом: срећа мајке превазилази срећу оца до 3 или 5 године детета, изједначава се, а затим од 8- до10. године детета, очева срећа далеко надмашује срећу коју мајка добија од детета/деце (Myrskylä & Margolis, 2014)

10 Премда количина слободног времена не игра важну улогу (Wang & Wong, 2011).

11 „Utility” је један од несрећних појмова у енглеском језику, а ни његов превод „корисност” не чини му велику услугу. Collins Dictionary of Economics даје следећу дефиницију: корисност је „задовољство које индивидуа добија конзумирањем добра или сервиса”.

треба да конзумирају „одређене врсте искустава (у вези са научно тестираним активностима среће), чине то систематски током дужег временског периода, и својим искуствима додају материјалне компоненте” (Sääksjärvi, Hellén, & Desmet, 2016, p. 683).¹²

Економска дугорочна срећа подудара се са субјективном проценом благостања у психологији, мада нам психологија даје далеко свеобухватнију слику. Са друге стране, корисност (краткорочна срећа) у економији доноси нову вредност, или компоненту истраживању среће. Вратимо се на тренутак нашој хероини са почетка овог одељка. Она је и даље средњих година и просечне/натпросечне интелигенције, те се њен професионални али и приватни живот састоји од умерено изазовних циљева, међутим, овога пута откривамо неколико „зато што” код осталих показатеља: високо образовање и двоструко већа примања од националног просека зато што је, на инсистирање родитеља, постала софтверски инжењер, а не учитељица; учествује у верским службама зато што постоји друштвена санкција за неучествовање; проводи време са породицом и пријатељима зато што постоји друштвени притисак; има брачног партнера зато што је то била жеља њихових породица; има једно дете зато што влада спроводи политику једног детета; проводи слободно време бавећи се музиком зато што не постоје други видови рекреације у њеној заједници. Иако је овакав заплет екстреман, он ипак открива могућност значаја корисности, тј. избора када је у питању дугорочна срећа. Међутим, готово је немогуће утврдити потенцијалну

важност односа корисности и субјективне процене благостања без емпиријских истраживања.

ЗАКЉУЧАК

Разговор о срећи сеже у историју далеко готово као и потрага за њом. Пре мислилаца античке Грчке срећа је била нешто што долази и одлази без контроле појединца, и као таква могла је бити једино описана. Међутим, антички филозофи, пре свега Сократ и касније Аристотел, приметили су да се на срећу може утицати. Стога више није било довољно само описати срећу, већ је било потребно прављати како појединац може утицати на њу. Оваква промена концептуализације појма срећа, тј. додавање нормативног принципа, отвара пут ка раздвајању спољашње и унутрашње среће. Слично резонување остаје на снази и у вековима након античке Грчке. Код Августина Хипонског срећа добија мрачну ноту јер је могућна тек на оном свету, премда се од појединца очекује потпуна послушност на овом свету. Са друге стране, Тома Аквински, као и Аристотел, верује како човек може да утиче и достигне несавршену срећу чак и на овом свету. До велике промене долази тек у периоду реформације. Реформатори и очеви оснивачи Сједињених Држава не одбацују спољашњи утицај на срећу појединца, међутим, потрага за срећом и питање „како бити срећан на овоме свету” тријумфују над врлином и питањем „како водити добар живот”.

Утилитаризам, затим, преузима идеју о унутрашњој срећи и потрази за срећом као коначним циљем, али и одлази корак

12 Ваља нагласити како економисти базирају своја истраживања на претпоставци да потрошачи желе купити срећу, али често не знају шта их чини срећним, стога, улога економиста и маркетиншких стручњака јесте да помогну потрошачима конзумирати производе који промовишу њихову срећу.

даље. У првом реду, на појединцу је да служи сувереном господару задовољства и бира оно што је корисно за њега, а да затим квантификује срећу/корисност у односу на бол и несрећу. Оваква теоријска конструкција има импликације на две модерне научне дисциплине. Са једне стране, психологија преузима задатак да идентификује унутрашње показатеље среће али и да их квантификује *inter alia* друштвено-културним условима, висином прихода, поседовањем циља и сврхе. Психологија, ипак, не напушта идеју да постоји спољашња срећа, или њена компонента на коју појединац не може да утиче, са разликом да су раније били богови и Моире, затим Бог, а сада генетика. Са друге стране, тамо где психологија остаје на нивоу шансе, могућности, корелације, економија износи своје „коначне” судове. Економисти верују да је корисност као краткорочна срећа кључна за њено достизање. Другим речима, на појединцу је да кроз своје изборе следи сопствену срећу. Када је у питању дугорочна срећа, постоје поклапања са психологијом, уз разлику да уместо показатеља среће, економисти користе скромније алате. У сваком случају, остаје да се види да ли су ове разлике на релацији психологија-економија питање семантике, различитих претпоставки итд., или ће већ успостављене и будуће сарадње допринети свеобухватнијем разумевању среће појединца.

REFERENCE

Aristotel. (1970). *Nikomahova etika*. Prevela Radmila Šalabalić. Beograd: Kultura

Bentham, J. (2008). Introduction to the Principles of Morals and Legislation. In M. Warnock (ed). *Utilitarianism and on Liberty:*

Including 'Essay on Bentham' and Selections From the Writings of Jeremy Bentham and John Austin. Oxford: Wiley-Blackwell.

Bobonich, C. (2010). Socrates and Eudaimonia. In D. R. Morrison (ed). *The Cambridge Companion Socrates*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brickman, P., Coates, D., & Janoff-Bulman, R. (1978). Lottery winners and accident victims: Is happiness relative? *Journal of Personality and Social Psychology*, 36(8), 917-927.

Byrnes, S., & Strohminger, N. (2005). The Hedonic Treadmill. *Science* B62, 1-15.

Charles, S. T., Reynolds, C. A., & Gatz, M. (2001). Age-related differences and change in positive and negative affect over 23 years. *Journal of personality and social psychology*, 80(1), 136-151.

Charles, S. T., Reynolds, C. A., & Gatz, M. (2001). Age-related differences and change in positive and negative affect over 23 years. *Journal of personality and social psychology*, 80(1), 136.

Diener, E., & Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of personality and social psychology*, 68(4), 653-663.

Diener, E., & Seligman, M. E. (2002). Very happy people. *Psychological science*, 13(1), 81-84.

Diener, E., Kesebir, P., & Tov, W. (2009). Happiness. *Handbook of individual differences in social behavior*, 147-160.

Đurić, M. (2010). *Istorija političke filozofije*.

Beograd: Albatros plus.

Ferriss, A. L. (2002). Religion and the quality of life. *Journal of Happiness Studies*, 3(3), 199-215.

Fuko, M. (2003). *Hermeutika subjekta*. Novi Sad: Svetovi.

Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the national academy of sciences*, 107(38), 16489-16493.

Killingsworth, M. A. (2021). Experienced well-being rises with income, even above \$75,000 per year. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(4), e2016976118.

Killingsworth, M. A., Kahneman, D., & Mellers, B. (2023). Income and emotional well-being: A conflict resolved. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 120(10), e2208661120.

Kimball, M. S., & Willis, R. J. (2023). Utility and happiness (No. w31707). National Bureau of Economic Research.

Kohler, H. P., Behrman, J. R., & Skyttke, A. (2004). *Partner+Children= Happiness?*. University of Pennsylvania, Philadelphia, PA.

Kushlev, K., Heintzelman, S. J., Lutes, L. D., Wirtz, D., Kanippayoor, J. M., Leitner, D., & Diener, E. (2020). Does happiness improve health? Evidence from a randomized controlled trial. *Psychological Science*, 31(7), 807-821.

Liu, H., & Da, S. (2020). The relationships between leisure and happiness-A graphic

elicitation method. *Leisure Studies*, 39(1), 111-130.

Locke, J. (1999). *An Essay Concerning Human Understanding*. University Park, PA: The Pennsylvania State University.

Lucas, R. E., Clark, A. E., Georgellis, Y., & Diener, E. (2003). Reexamining adaptation and the set point model of happiness: reactions to changes in marital status. *Journal of personality and social psychology*, 84(3), 527.

Lucas, R. E., Clark, A. E., Georgellis, Y., & Diener, E. (2004). Unemployment alters the set point for life satisfaction. *Psychological science*, 15(1), 8-13.

Lykken, D., & Tellegen, A. (1996). Happiness is a stochastic phenomenon. *Psychological science*, 7(3), 186-189.

Lyubomirsky, S., & Lepper, H. S. (1999). A measure of subjective happiness: Preliminary reliability and construct validation. *Social indicators research*, 46, 137-155.

McMahon, D. M. (2006). *Happiness: A history*. New York: Grove Press.

Mill, J. S. (2008). Utilitarianism. In M. Warnock (ed). *Utilitarianism and on Liberty: Including 'Essay on Bentham' and Selections From the Writings of Jeremy Bentham and John Austin*. Oxford: Wiley-Blackwell.

Myrskylä, M., & Margolis, R. (2014). Happiness: Before and after the kids. *Demography*, 51(5), 1843-1866.

Nordenfelt, L. (1993). *Quality of life, health and happiness*. Avebury.

- Pavot, W., Diener, E. (1993). Review of the Satisfaction With Life Scale. *Psychological Assessment*, 5, 164–172.
- Rusting, C. L., & Larsen, R. J. (1997). Extraversion, neuroticism, and susceptibility to positive and negative affect: A test of two theoretical models. *Personality and Individual Differences*, 22(5), 607–612.
- Sääksjärvi, M., Hellén, K., & Desmet, P. (2016). The effects of the experience recommendation on short-and long-term happiness. *Marketing Letters*, 27, 675–686.
- Sheldon, K. M., & Lyubomirsky, S. (2021). Revisiting the sustainable happiness model and pie chart: Can happiness be successfully pursued?. *The journal of positive psychology*, 16(2), 145–154.
- Stack, S., & Eshleman, J. R. (1998). Marital status and happiness: A 17-nation study. *Journal of Marriage and the Family*, 527–536.
- Tatarkiewicz, W. (1976). *Analysis of Happiness*. Dordrecht: Springer.
- Veenhoven, R. (1988). The utility of happiness. *Social indicators research*, 20, 333–354.
- Waldinger, R., & Schulz, M. (2023). The good life: Lessons from the world's longest scientific study of happiness. Simon and Schuster.
- Wang, M., & Wong, M. C. S. (2011). Leisure and happiness in the United States: evidence from survey data. *Applied Economics Letters*, 18(18), 1813–1816.
- Watson, D., Clark, L. A., & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1063–1070.
- White, J. M. (1992). Marital status and well-being in Canada. *Journal of Family Issues*, 13, 390–409.
- Witter, R. A., Okun, M. A., Stock, W. A., & Haring, M. J. (1984). Education and subjective well-being: A meta-analysis. *Educational evaluation and policy analysis*, 6(2), 165–173.
- Ye, D., Ng, Y. K., & Lian, Y. (2015). Culture and happiness. *Social indicators research*, 123, 519–547.
- Zhang, D., Chan, D. C. C., Niu, L., Liu, H., Zou, D., Chan, A. T. Y., ... & Wong, S. Y. S. (2018). Meaning and its association with happiness, health and healthcare utilization: A cross-sectional study. *Journal of affective disorders*, 227, 795–802.

THREE CONCEPTS OF HAPPINESS: FROM ANCIENT GREECE TO MODERN SCIENCES

Key words

Happiness, philosophy of happiness, indicators of happiness, economic utility

Authors

Dr. Andrej A. Semenov is an assistant professor at the Faculty of Philosophy of the University of Pristina with temporary headquarters in Kosovska Mitrovica, Serbia

Dr. Zoran D. Nedeljković is an associate professor at the Faculty of Philosophy of the University of Pristina with temporary headquarters in Kosovska Mitrovica, Serbia.

Correspondence

*andrej.semenov@pr.ac.rs
zoran.nedeljkovic@pr.ac.rs*

Field

Sociology of Well-being

DOI

10.5937/politeia0-48389

Paper received on

23.10.2023

Paper accepted for publishing on

02.12.2023

Summary

This article provides a multidisciplinary exploration of the concept of happiness, spanning philosophical, psychological, sociological, and economic perspectives. Originally, happiness was perceived as an unpredictable force; however, Socrates and Aristotle recognized the potential for individuals to influence their own happiness, leading to a conceptual shift from a mere description to an exploration of the individual impact that laid the foundation for separating external and internal happiness. This reasoning remains dominant throughout the centuries with certain variations. Christian philosophers such as Augustine and Aquinas further explored the concept of happiness. While Augustine introduced a somber note, proposing that happiness is attainable only in the afterlife, requiring complete obedience in the present world, Aquinas, echoing Aristotle's optimism, believes in the attainability of imperfect happiness in the present world. However, the Reformation period marked a significant turning point, proclaiming the triumph of internal happiness and elevating the pursuit of happiness in the present world over external influences. Utilitarianism later took over the idea of internal happiness, positioning it as the ultimate goal: individuals were called to serve the sovereign master of pleasure, making choices based on utility and quantifying happiness with pain and unhappiness. From a contemporary standpoint, utilitarianism greatly shapes the notion of happiness and its pursuit. Thus, psychology makes efforts to identify internal indicators of happiness and to identify them while acknowledging the presence of external components. Economics, too, has a role in shaping the concept of happiness. Economics emphasizes utility as a key element for internal and short-term happiness, asserting that individuals can follow and create their own happiness through choices. The intricacies of this exploration underscore the complexity of happiness as a concept but also show room for potential collaborations and the need for a holistic comprehension of the notion of happiness.